

УДК 342.565(4+477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.37>

КОНСТИТУЦІЙНІ СУДИ АВСТРІЇ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ЯК ПЕРШІ ІНСТИТУЦІЙНІ ЗРАЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В ЄВРОПІ

Логойко О.О.

*Аспірантка кафедри конституційного права
Національного юридичного університету*

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-1857-2114

Логойко О.О. Конституційні суди Австрії та Чехословаччини як перші інституційні зразки конституційної юстиції в Європі.

Стаття присвячена комплексному дослідженню витоків і становлення європейської моделі конституційної юстиції, яка сформувалася на початку ХХ століття в умовах глибоких політичних і правових трансформацій після Першої світової війни. Основна увага зосереджена на аналізі інституційного оформлення конституційного контролю на прикладі Конституційного Суду Австрії, створеного у 1920 році, та Конституційного Суду Чехословаччини, заснованого у 1921 році, як перших у Європі спеціалізованих органів конституційної юрисдикції. Показано, що їх поява стала відповіддю на потребу забезпечення верховенства конституції, стабільності правопорядку та обмеження законодавчої влади в демократичних державах нового типу.

У статті розкрито історичні, політико-правові та теоретичні засади кельзенівської концепції «негативного законодавця», яка обґрунтовувала можливість і необхідність існування окремого судового органу, уповноваженого вилучати з правової системи неконституційні нормативні акти без втручання у сферу позитивного нормотворення. Обґрунтовано, що саме ця концепція заклала фундамент централізованого нормоконтролю, який принципово відрізняється від децентралізованої американської моделі та визначив специфіку європейського конституціоналізму впродовж ХХ століття. Показано еволюцію теоретичних підходів до розуміння ролі конституційного суду як гаранта конституційної стабільності та балансу влад.

Проаналізовано інституційні особливості австрійської та чехословацької моделей конституційної юстиції, зокрема порядок формування судів, їхню юрисдикцію, суб'єктів звернення, правові наслідки рішень та місце в системі органів державної влади. Окрему увагу приділено оцінці ефективності цих моделей у міжвоєнний період, а також їхньому впливу на формування загальноєвропейської доктрини конституційного контролю, яка згодом була запозичена та адаптована в багатьох країнах континентальної Європи.

Значний акцент зроблено на питанні рецепції ранніх європейських моделей конституційної юстиції в Україні. Досліджено процес формування та еволюції Конституційного Суду України, простежено ідейний та інституційний зв'язок із кельзенівською моделлю, а також проаналізовано запровадження інституту конституційної скарги як інструменту посилення правозахисної функції конституційного контролю. Показано, що розширення доступу особи до конституційної юстиції є логічним етапом розвитку європейської моделі в сучасних умовах.

Ключові слова: конституційна юстиція; конституційний контроль; конституційні цінності; негативний законодавець; Ганс Кельзен; Австрія; Чехословаччина; Конституційний Суд України; конституційна скарга; права людини.

Lohoiko O.O. The Constitutional Courts of Austria and Czechoslovakia as the first institutional model of constitutional justice in Europe.

The article is devoted to a comprehensive study of the origins and formation of the European model of constitutional justice, which emerged in the early twentieth century amid profound political and legal transformations following the First World War. The main focus is placed on the analysis of the

institutional design of constitutional review through the example of the Constitutional Court of Austria, established in 1920, and the Constitutional Court of Czechoslovakia, founded in 1921, as the first specialized bodies of constitutional jurisdiction in Europe. It is demonstrated that their establishment was a response to the need to ensure the supremacy of the constitution, the stability of the legal order, and the limitation of legislative power in democratic states of a new type.

The article examines the historical, political-legal, and theoretical foundations of Hans Kelsen's concept of the "negative legislator," which substantiated the possibility and necessity of a separate judicial body empowered to remove unconstitutional normative acts from the legal system without interfering in the sphere of positive lawmaking. It is argued that this concept laid the foundation for centralized constitutional review, which fundamentally differs from the decentralized American model and determined the distinctive features of European constitutionalism throughout the twentieth century. The evolution of theoretical approaches to understanding the role of the constitutional court as a guarantor of constitutional stability and the balance of powers is also explored.

The institutional characteristics of the Austrian and Czechoslovak models of constitutional justice are analyzed, including the procedures for forming the courts, their jurisdiction, the range of entitled applicants, the legal consequences of their decisions, and their place within the system of state authorities. Particular attention is paid to assessing the effectiveness of these models during the interwar period, as well as their influence on the development of the general European doctrine of constitutional review, which was later borrowed and adapted by many countries of continental Europe.

Special emphasis is placed on the reception of early European models of constitutional justice in Ukraine. The article explores the process of formation and evolution of the Constitutional Court of Ukraine, traces its ideological and institutional links with the Kelsenian model, and analyzes the introduction of the constitutional complaint as an instrument for strengthening the human-rights function of constitutional review. It is shown that expanding individual access to constitutional justice represents a logical stage in the development of the European model under contemporary conditions.

Key words: constitutional justice; constitutional review; constitutional values; negative legislator; Hans Kelsen; Austrian Constitutional Court; Czechoslovak Constitutional Court; Constitutional Court of Ukraine; constitutional complaint; human rights.

Постановка проблеми. Становлення конституційної юстиції у Європі на початку ХХ століття пов'язане передусім із появою перших спеціалізованих органів контролю за конституційністю нормативно-правових актів – Конституційного Суду Австрії (1920) та Конституційного Суду Чехословаччини (1921). Їхнє створення ознаменувало перехід від традиційних адміністративно-судових механізмів до централізованої моделі конституційного контролю, заснованої на принципах правової ієрархії, нормативного верховенства конституції та інституційного розмежування між законодавчою й судовою владою. Саме австрійська модель, сформульована Гансом Кельзенем, уперше інституціоналізувала концепцію «негативного законодавця», забезпечивши можливість вилучення з правопорядку неконституційних законів у спеціальній судовій процедурі. Це стало визначальним інструментом утвердження конституційного верховенства у країнах Центральної Європи.

Проблема полягає у тому, що сучасне функціонування конституційної юстиції України історично ґрунтується на рецепції саме цієї «кельзенівської» моделі, однак механізми її практичного застосування суттєво модифіковані відповідно до українських правових реалій – зокрема через запровадження інституту конституційної скарги, зміну порядку формування Конституційного Суду та розширення його юрисдикції. Тому аналіз витоків європейської моделі конституційного контролю, її інституційних характеристик у Австрії та Чехословаччині, а також визначення того, яким чином ці елементи були адаптовані в Україні, є ключовим для розуміння специфіки національної моделі конституційної юстиції. Це важливо для України, оскільки напряму пов'язане з модернізацією інституту конституційного контролю та підвищенням ефективності захисту Конституції.

Ступінь наукового дослідження теми. Проблематика становлення австрійської та чехословацької моделей конституційного контролю, а також їхнього впливу на європейські системи конституційної юстиції, досліджувалася такими науковцями, як А. Ірклієнко, І. Бичков, Я. Ландовський, А. Тихоненко, О. Грін, А. Головач, Р. Корсак, С. Різник тощо. Однак, зважаючи на потребу в реформуванні українського конституційного судочинства, оновленні процедур конституційної

перевірки, підвищенні ефективності механізмів конституційної скарги та зміцненні інституційної незалежності Конституційного Суду України, дослідження впливу ранніх європейських моделей у їхньому первісному вигляді має особливе значення і потребує подальшого розвитку.

Метою статті є визначення історичних, теоретичних та інституційних засад австрійської та чехословацької моделей конституційної юстиції та з'ясування їхнього впливу на становлення, розвиток і сучасну специфіку Конституційного Суду України.

Результати дослідження. Поява спеціалізованих органів конституційного контролю в Європі відбувалася не одномоментно, а як результат комплексних політичних та правових трансформацій, що охопили держави Центральної Європи після Першої світової війни. Найпоєднаніше ці процеси були реалізовані в Австрійській Республіці, де прийняття Федерального конституційного закону 1920 року (B-VG) [1] та Закону про Конституційний Суд [2] утворили першу в світі інституційну модель окремого конституційного суду, відмежованого від системи загальних судів. Офіційна історія австрійського Конституційного Суду фіксує дату ухвалення B-VG 1 жовтня 1920 року та набрання ним чинності 10 листопада 1920 року, що позначило початок функціонування першого у світі повноцінного органу централізованого конституційного контролю. Саме від цього моменту можна говорити про інституціоналізацію нової європейської моделі конституційної юстиції, яка поєднує абстрактний нормоконтроль, арбітраж компетенцій та контроль за ключовими політико-правовими процедурами.

Законодавчий дизайн австрійської моделі став безпосередньою реалізацією теоретичних поглядів Ганса Кельзена, який відіграв ключову роль у формуванні концептуальних засад конституційного судочинства [3]. У праці «Judicial Review of Legislation: A Comparative Study of the Austrian and the American Constitutions» Кельзен доводив необхідність створення централізованого органу, що забезпечував би ієрархічну узгодженість правового порядку й захист верховенства конституції. Відповідно до цих ідей у B-VG було закріплено модель нормоконтролю, за якої Конституційний Суд міг перевіряти відповідність законів конституційним положенням за зверненням уповноважених суб'єктів, а в окремих випадках – і за власною ініціативою (*ex officio*). У сучасних оглядових матеріалах самого VfGH ця риса подається як один із фундаментальних елементів «австрійської» моделі конституційного правосуддя, що вирізняє її серед інших європейських систем [4].

Впровадження такої системи стало можливим завдяки руйнуванню старої правової структури Австро-Угорської імперії та формуванню демократичної австрійської державності. B-VG 1920 року передав новоствореному Конституційному Суду компетенції, які раніше належали Рейхсгерихту та Державному суду монархічного періоду. Український переклад Закону про Конституційний Суд Австрії демонструє, що вже у початковому варіанті було закріплено основні блоки повноважень суду: перевірка нормативних актів федерації та земель, вирішення спорів між федерацією й землями, контроль за виборами та процедурами конституційної відповідальності високопосадовців. Саме така конструкція – окремий спеціалізований суд, наділений повноваженнями абстрактного та конкретизованого контролю, – стала прототипом для подальших європейських моделей.

У 1920-х роках компетенції австрійського Конституційного Суду істотно розширювалися. Реформи 1925 і 1929 років надали суду додаткові інструменти правового контролю, закріпили його роль арбітра між гілками влади та посилили механізми захисту основних прав. Як відзначає А. Ірклієнко [5], саме в цей період відбулися ключові зміни у порядку формування суддівського корпусу, спрямовані на зменшення політичного впливу, а також було деталізовано процедури розгляду справ щодо конституційності законів та підзаконних актів. Офіційні матеріали VfGH, присвячені еволюції юрисдикції суду, підтверджують, що реформою 1929 року остаточно закріплено деполітизований порядок формування суду та додаткові гарантії його інституційної незалежності. У сукупності ці зміни перетворили австрійський Конституційний Суд на стабільний і впливовий орган, здатний виконувати роль «суду основних прав» (*Grundrechtsgerichtshof*) у межах федеративної держави.

Паралельно з Австрією важливий, хоча й менш успішний у практичному вимірі, варіант централізованого конституційного контролю було сформовано у Чехословаччині. Конституційна хартія 1920 року [6] передбачила створення Конституційного Суду Чехословаччини, а Закон № 162/1920 Sb. визначив його статус, склад та процедури діяльності [7]. За даними офіційної історії чеського Конституційного Суду, цей орган фактично розпочав роботу лише 17 листопада 1921 року, тобто майже через рік після свого формального заснування. Таким чином, хоча фор-

мально чехословацький КС був закладений у тексті Конституції 1920 року, реальна «першість» у сфері функціонування окремого конституційного суду належить Австрії. Саме тому в літературі часто проводять розмежування між «паперовою» і фактичною першістю у становленні конституційної юстиції в Європі.

Чеська модель загалом передбачала менший рівень інституційної автономії порівняно з австрійською. Як показує аналіз Я. Ландовського [8], Конституційна хартія Чехословаччини 1920 року заклала інститут Конституційного Суду, але водночас істотно обмежила доступ до нього, встановивши вузьке коло суб'єктів звернення й трирічний строк оскарження законів. Закон № 162/1920 Sb. уточнив, що до суду можуть звертатися переважно найвищі державні органи, а не громадяни чи широке коло інституцій. Досліджуючи діяльність чехословацького суду в 1920–1948 роках, науковець відзначає, що така конструкція, поєднана з політичною нестабільністю міжвоєнного періоду, зумовила невелику кількість рішень та поступову маргіналізацію суду в конституційній системі держави. За оцінками українських дослідників, чеська модель залишилася важливим історичним прецедентом, однак її вплив на загальноєвропейську доктрину конституційного контролю був значно слабшим, ніж вплив австрійського зразка.

Особливе теоретичне значення для всієї європейської традиції конституційної юстиції має концепція «негативного законодавця». У її основі лежить ідея, що конституційний суд має повноваження визнавати нормативні акти неконституційними й вилучати їх із правопорядку, але не створює нових норм на заміну скасованих. Як підкреслює І. Бичков [9], така модель дозволяє зберегти баланс між судовою та законодавчою владою: парламент як єдиний демократично легітимний суб'єкт правотворчості має самостійно усунути прогалину, що виникла після визнання норми неконституційною. Відтак конституційний суд залишається у межах своєї юрисдикції, обмежуючись застосуванням конституційних норм до підконтрольних актів без здійснення політичної дискреції, що є критично важливим для дотримання принципу поділу влад.

Ця концепція знайшла чітке відображення в австрійському законодавстві. Переклад Закону про Конституційний Суд Австрії демонструє, що суд уповноважений анулювати неконституційні положення законів і підзаконних актів, але не містить жодних положень, які б дозволяли йому формулювати нові норми. В офіційних оглядових матеріалах австрійського парламенту, присвячених сторіччю В-VG, наголошується, що інститут конституційного суду мислився саме як орган, який стоїть «над» законодавчою та виконавчою владою з точки зору контролю за дотриманням конституції, але не підмінює собою парламент у сфері законодавства. Отже, кельзенівський «негативний законодавець» став фундаментом для формування європейського бачення конституційної юстиції як механізму конституційного арбітражу, а не «третьої палати парламенту».

Для української правової доктрини особливе значення має пострадянське звернення саме до австрійської моделі. У монографії С. Різника [10] підкреслюється, що під час формування українського інституту конституційного контролю у 1990-х роках саме кельзенівська схема – централізований нормоконтроль, окремий конституційний суд, концепція «негативного законодавця» – була взята за основу. Конституційний Суд України, створений у 1996 році, за своєю природою належить до тієї ж «родини» європейських конституційних судів, що й австрійський, і поєднує функції нормоконтролю, тлумачення конституції, вирішення компетенційних спорів. Водночас, на відміну від первісної австрійської моделі, український інститут набув рис, які свідчать про подальшу еволюцію європейської конституційної юстиції, зокрема через запровадження інституту конституційної скарги.

Введення в Україні індивідуальної конституційної скарги розширило можливості доступу громадян до механізму конституційного контролю, що є суттєвою відмінністю від класичної кельзенівської моделі, у якій суб'єктами звернення виступали переважно державні органи. Як зазначається у навчальних матеріалах ОБСЄ та в українських наукових публікаціях, така трансформація відповідає загальноєвропейській тенденції посилення правозахисної функції конституційних судів, що поступово перетворюються не лише на «негативних законодавців», а й на ключові інституції захисту основних прав. При цьому базова архітектоніка залишається кельзенівською: Конституційний Суд України не підмінює парламент у правотворчій діяльності, але має повноваження вилучати неконституційні норми з правопорядку та тим самим забезпечувати верховенство Конституції.

У такому контексті австрійський та чехословацький досвіди конституційної юстиції розглядаються в українській доктрині не лише як історичні приклади, а як вихідні моделі, що дозволяють

краще зрозуміти інституційні й теоретичні засади власної системи конституційного судочинства. Австрія постає як приклад послідовної реалізації кельзенівської концепції, яка й сьогодні залишається базовою для європейського конституціоналізму, тоді як Чехословаччина демонструє обмеження ранніх конституційних моделей, що не змогли повною мірою реалізувати потенціал створеного інституту через політичну та процедурну звуженість.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що австрійська та чехословацька моделі конституційної юстиції стали першими інституційними зразками європейського централізованого конституційного контролю. Австрійський Конституційний Суд, створений на основі кельзенівської концепції «негативного законодавця», продемонстрував стійкість, інституційну незалежність та високу адаптивність, що дозволило йому стати фундаментом для подальшого розвитку європейської конституційної моделі. Чехословацький варіант, попри значущість закладених у Конституції 1920 року рішень, через політичні й процедурні обмеження не зміг досягнути аналогічного рівня впливу. Саме тому вплив і практична результативність цих двох інституційних моделей виявилися нерівномірними. Порівняння цих двох ранніх європейських моделей дозволяє краще зрозуміти теоретичні основи та інституційні рамки, в яких розвивається українська конституційна юстиція, а також окреслити напрямки її подальшого вдосконалення з огляду на потреби зміцнення верховенства Конституції та підвищення ефективності захисту прав людини. Рецепція саме австрійської моделі для України виявилася визначальною: інститут конституційного контролю сформовано за кельзенівською логікою централізованого нормо контролю. Сучасна еволюція, зокрема впровадження конституційної скарги, демонструє поступове розширення правозахисного спрямування Конституційного Суду України порівняно із первинною австрійською моделлю, яка із самого початку не передбачала інституту індивідуальної конституційної скарги щодо положень закону, які, на думку особи, порушують її права (така можливість з'явилася лише завдяки змінам у 1975 році). Водночас, на жаль, кельзенівська концепція конституційного суду як елемент правосуддя як з точки зору інституційних гарантій, процесуальної форми, так і змісту діяльності конституційного суду саме як суду, в Україні час від часу піддається сумнівам і критиці (про що свідчить вилучення згадки про Конституційний Суд України із розділу VIII «Правосуддя» у 2016 році).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федеральний конституційний закон Австрійської Республіки 1920 р. (Bundes-Verfassungsgesetz, B-VG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at>.
2. Закон про Конституційний Суд Австрійської Республіки (український переклад). URL: <https://ujcl.fp.csf.org.ua>.
3. Kelsen H. Judicial Review of Legislation: A Comparative Study of the Austrian and the American Constitutions. *The Journal of Politics*. 1942. Vol. 4, No. 2. P. 183–200. URL: <https://www.jstor.org>.
4. Verfassungsgerichtshof (Австрія). Überblick über den Verfassungsgerichtshof. – Офіційні матеріали Конституційного Суду Австрії. URL: <https://www.vfgh.gv.at>.
5. Ірклієнко А.І. Конституційний Суд Австрії: історія та сучасність. *APP Journal*. 2022. № 4. С. 123–130. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.10>.
6. Конституційна хартія Чехословаччини 1920 р. (Ústavní listina Československé republiky). URL: <https://www.psp.cz>.
7. Zákon č. 162/1920 Sb. o Ústavním soudě Československé republiky. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=162&r=1920>.
8. Ландовський Я.Е. Схвалення Конституції Чехословаччини 1920 р.: історико-правовий контекст і конституційні новації (у т. ч. інститут Конституційного Суду). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021.. Вип. 63. С. 61–64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.11>.
9. Бичков І.Г. Кельзенівська модель конституційної юрисдикції як теоретична основа європейської системи конституційного правосуддя. *Часопис «Право»*, 2020. № 2. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.25>.
10. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: теорія та практика конституційного контролю. *Афтореферат*. Київ. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН

України, 2021. 436 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/riznik-s.v.-konstitutsiyist-normativnih-aktiv-_sutnist_-metodologiya-otsinyuvannya-ta-sistema-zabezpechennya-v-ukrayini__a_.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 05.03.2026

© Логойко О.О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0